

verhinderen. De organisatievorm en de hoge frequentie van de bijeenkomsten boden de katholieken een platform voor overleg over economische, sociale en politieke aangelegenheden. De ontreding die *Rerum Novarum* in het genootschap veroorzaakte (een gedeelte van de Vincentianen interpreteerde de encycliek als een oproep tot modernere sociale actie), had als resultaat dat de vereniging in zijn geheel voor de oude koers opteerde. Dit leidde tot een crisissituatie in het interbellum. De opkomst van de standsorganisaties, de sociale wetgeving en het verplichte stelsel van sociale zekerheid veroorzaakten een gevoel van functieverlies, waar het genootschap niet onmiddellijk een antwoord op vond. De maatschappelijke veranderingen na de tweede wereldoorlog gingen aan het genootschap grotendeels voorbij. Heel langzaam echter, voorbereid vanaf de jaren zestig—grotendeels tegen de zin van de basis—en duidelijk vanaf 1989, wil het genootschap zich aan de huidige samenleving aanpassen. Niet alleen door een naamsverandering, maar vooral door een terugkeer naar de oorspronkelijke doelstellingen, door aandacht voor de verborgen armoede, door het streven naar sociaal rechtvaardige structuren, door een kritischer houding tegenover de samenleving en de kerk en door het resoluut openstellen van alle functies binnen de vereniging voor vrouwen, hoopt de nieuwe 'Vincentiusvereniging' dit doel te bereiken.

De studie van het KADOC schetst de honderdvijftigjarige geschiedenis in twee grote delen. Het eerste deel geeft een chronologische benadering van de organisatie en de ideologie van de Vincentiusvereniging. De grote cesuren in dit relaas zijn de eerste wereldoorlog en het tweede Vaticaans concilie. Het tweede gedeelte bevat de historiek van het Vincentiusgenootschap in de steden Antwerpen, Brussel, Gent en Luik. In elk van deze bijdragen staat het Vincentiusgenootschap natuurlijk centraal, maar de auteurs besteden ook ruim aandacht aan het wisselende maatschappelijke — en vooral politieke — kader waarbinnen het genootschap moet worden gesitueerd. Het maakt van alle artikelen zeer boeiende en lezenswaardige bijdragen.

De bijlagen bij deze studie verdienen aparte aandacht. Ze bevatten niet alleen naamlijsten en biografische notities van de voorzitters en de leden van de diverse raden van het genootschap en statistische gegevens van de ledenaantallen. Ze wijzen ook de weg naar de archivalia (ten dele op het KADOC bewaard) en bevatten een bibliografie van werken van en over het genootschap. Verder onderzoek, waarvoor het boek een voortreffelijk raamwerk biedt, kan daardoor een flink stuk efficiënter worden.

L. François

G. Nijssen, P. Onvlee, *Scholen van het rijk. Geschiedenis van de rijkscholen in Nederland 1864-1992* ([Zoetermeer]: Ministerie van onderwijs en wetenschappen, 1992, 239 blz.).

In 1992 viel definitief het doek over alle door de Nederlandse rijksoverheid bestuurde scholen. In het kader van de decentralisatie zijn na de voormalige rijkskweekscholen nu ook de rijkscholen voor algemeen voortgezet onderwijs overgedragen aan de gemeenten. Ter gelegenheid van die gebeurtenis liet het ministerie van onderwijs en wetenschappen een gedenkboek samenstellen.

Het mooi uitgegeven en rijk geïllustreerde boek belicht, anders dan de titel belooft, alleen de rijkscholen voor voortgezet onderwijs. De geschiedenis van deze scholen is nauw verbonden met Thorbeckes wet op het middelbaar onderwijs van 1863. Deze wet voorzag in de oprichting van in eerste instantie vijftien rijks hogere burgerscholen (hbs'en), bedoeld als modelinrichtingen om het particulier (gemeentelijk) initiatief voor dit nieuwe type onderwijs te stimuleren. In het algemeen werden op de iets langere duur alleen daar rijkscholen opgericht waar

individuele gemeenten te klein waren om de lasten van een middelbare school te dragen. In totaal zouden er 61 rijksscholen tot stand komen, de laatste in 1980 te Schoonhoven.

Behalve in de oprichtingsfase en bij de toelating van meisjes tot de oorspronkelijk uitsluitend voor jongens bedoelde hbs'en, vervulden de scholen geen voortrekkersrol; de rijksoverheid verstrekke degelijk onderwijs zonder franje en liet haar scholen nooit dienen als proeftuin voor onderwijskundige vernieuwingen. Als model fungeerden de rijksscholen alleen op organisatorisch en financieel niveau: hun reglementen en leerplannen werden vaak door andere scholen overgenomen en vanaf 1956 vormden hun uitgaven de grondslag voor de bekostiging van het middelbaar onderwijs.

Afgezien van deze modelfunctie en van de bestuursstructuur loopt de geschiedenis van de rijksscholen parallel aan die van het (openbaar) voortgezet onderwijs in het algemeen. Allerlei onderwerpen die in het boek aan de orde komen, zoals het curriculum, de verhouding tussen openbaar en bijzonder onderwijs, het middelbaar meisjesonderwijs, de scholen in oorlogstijd enzovoorts, zijn niet specifiek voor rijksscholen. Een publikatie als deze zou daarom een waardevolle aanvulling kunnen zijn op de tot nu toe vrij schaarse literatuur over het Nederlandse voortgezet onderwijs in het verleden.

Helaas is dat niet het geval; het boek heeft over het geheel genomen een anekdotisch karakter en draagt nauwelijks sporen van reflectie. De auteurs — twee journalisten — presenteren bijvoorbeeld de mammoetwet en de wet op de basisvorming als haast op zichzelfstaande gebeurtenissen, terwijl beide wetten te plaatsen zijn in de fundamentele discussie over het karakter van het voortgezet onderwijs die rond de eeuwwisseling begon en nog steeds niet is afgerond. Bovendien maakten de schrijvers onvoldoende gebruik van bestaande historisch-wetenschappelijke informatiebronnen. Zo ontlene zij de sociaal-economische en politieke context voornamelijk aan gedenkboeken van rijksscholen, beschrijven zij het spanningsveld tussen openbaar en bijzonder onderwijs zonder literatuur over de schoolstrijd geraadpleegd te hebben, en ontbreekt in de bibliografie een aantal relevante publikaties, onder andere over de middelbare handelsscholen en over het meisjesonderwijs.

Als bijdrage aan de onderwijsgeschiedenis is deze uitgave daarom een gemiste kans. Misschien is dat ook de reden, waarom van het boek geen handelseditie is verschenen. Een uitgebreide samenvatting van de inhoud valt aan te treffen in *Uitleg Extra*, nr. 16a (24 juni 1992) (ministerie van onderwijs en wetenschappen).

M. van Essen

A. Galema, B. Henkes, H. te Velde, ed., *Images of the nation. Different meanings of Dutchness 1870-1940* (Amsterdam studies on cultural identity II; Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1993, iii + 220 blz., f39,50, ISBN 90 5183 420 9 (pbk.), f100,-, ISBN 90 5183 430 6 (geb.)).

Nationalisme en nationale identiteit zijn thema's die, na een lange periode van veronachtzaming, in het recente historische onderzoek weer in het brandpunt van de belangstelling zijn komen te staan. Dat is terecht en verheugend. Niet alleen betreft het hier immers onderwerpen van groot intrinsiek belang, ook de politieke actualiteit geeft meer dan voldoende aanleiding tot hernieuwde reflectie. In ons land heeft deze heroriëntatie in de historiografie reeds geleid tot het verschijnen van belangrijke, originele en gedegen studies als Henk te Veldes *Gemeenschapszin en plichtsbef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918* (1992). Wanneer een onderwerp plotseling veel aandacht krijgt doen zich echter helaas vaak spoedig ook een aantal minder prettige verschijnselen voor. Enerzijds wordt de (tegenwoordig toch al te lage)